

Čriepky myšlienok o byzantskej utierni a večierni (Prvá časť)

Lucia Laudoniu

29. septembra 2022 ✚ *Cirkev Kultúra*

Úrodné polia slovenskej lexiky v posledných desaťročiach zaplavuje povodeň anglicizmov. Bohužiaľ to nie je *lingua poetica* Milтона a Shakespeara, ani viktoriánska *eloquentia urbana*. Zbraň vyrobená zo železa, *soliferrum*, taká je amorfná reč biznisu.

S anglickým vplyvom však slovenčina opäť dostáva injekciu latinizmov – slov latinského pôvodu integrovaných do angličtiny, či už vďaka interakcii prvých anglosaských kmeňov s Rimanmi alebo v dôsledku šírenia stredovekej *Latinitas christiana* do všetkých kútov zeleného ostrova. Ani deti Commonwealthu netušia, akým vysokým percentom slov, termínov, koreňov a morfém obdaroval starý Rím ich každodenný slovník.

Medzi pozoruhodné anglické latinizmy patrí podstatné meno *solution* – riešenie. Jeho latinskú „predlohu“ *solutio* kedysi poznal každý kresťan rímskeho rítu, keď začul kňazovo rozhrešenie *absolvo te* (rozmeňme to na drobné: *absolvere* sa skladá z prefixu *ab* a verba *solvere*, ktoré dalo život aj substantívu *solutio*). Pre Danteho bolo slovo *solutio* také silné, že ním definoval kmotričku smrť, oddelenie duše od tela – *solutio animae a corpore*.

A nie je cudzie ani chemikom a lekárnikom. *Solutio* (solúcia) označuje roztok. Rozpustenie v kvapaline, uvoľnenie, rozviazanie alebo úhrada záväzku (*solvere* a solventnosť sú blízki verbálni príbuzní z dialky vekov). Antickí *Latini* zapísali do fosílie slova tieto významy, ale ani Angličania nie sú ďaleko od pravdy. *Solution* je zneškodnenie problému pomocou jeho ponorenia, rozpustenia, roztopenia v... horúcom kúpeli ľudských slz.

Mozaika Krista Pantokratora.

Zdroj: LongIslander / commons.wikimedia.org

Večná paschálna emfáza byzantského rítu, dôraz na najjemnejšie a všeobjímajúce tajomstvá vykúpenia ľudského rodu, fotosenzitívna skúsenosť Boha v živote a učení nasledovníkov svätého Gregora Palamu – nič z toho by nemohlo existovať bez teológie slz.

Slzy sú podobné krstnej vode, v ktorej sa roztápa ľad hriechu. Slzy sú dážď, ktorý tečie z krhly Ducha. Slzy sú neviditeľné lacetky v misáli, mystické povrazy, ktoré spájajú ľudské kotvy s pevnou Božou rukou.

Nejeden básnik cíti, že rosa a slza sú dvojčičky. Príroda každé ráno plače rosou a odhaľuje nám ontologický program *plango ergo sum* – nariekam, teda som. Bohatstvo latinských slov, ktoré pomenúvajú plač a slzy (*lacrimare, flere, plangere, ploratio* a ďalšie) naznačujú, že mottom Ríma neboli len *circenses et panem*. Antická civilizácia si jasne uvedomovala nemerateľnú hodnotu plaču, ktorú odkrývajú práve starozákonné žalmy.

Psalmódia, teda deklamačný prednes žalmov, je *lacrimarum genus* – druh slz, ktorých matériou už nie je tekutina, ale slovo. Lamentácia prítomná v biblickej psalmódii je stále nezoraným denotačným poľom. Je to skrátka ponorenie hudby a poézie do jazera slz.

Pred nástupom digitálnej fotografie potrebovali fotografi špeciálny chemický roztok, v ktorom vyvolávali snímky. Funkcia slz je, psychologicky vzaté, veľmi podobná. V slzách vyvolávame spomienky – dobré, zlé, neutrálne. Žalmy sú ako fotografie neviditeľnej *animae* (*et animi*, nakoľko *lingua Romanorum* rozlišuje medzi termínmi *anima et animus*). Aby sme tieto fotografie skutočne videli, potrebujeme slzy, ale nie rumázganie, žiadne blesky depresíí a už vôbec nie slanú sprchu sebaľútosti.

Bola v dreve kríža miazga? Žalmy sú *lacrimae Crucis*. Poézia žalmov tvorí jadro i základný štrukturálny pôdorys byzantského officia, predovšetkým utierne a večierne. Nasledujúci miniseriál nás prevedie stručnými dejinami týchto bohoslužieb s dôrazom na ich teologický, básnický a filologický rozmer.

Denný bohoslužobný cyklus byzantskej cirkvi má čosi spoločné so sedemramenným svietnikom – menorou. Východných cirkevných chvál (*laudae* a hóry) je totiž sedem: deviata hodinka, večiereň, povečerie, polnočnica, utiereň s prvou hodinkou, tretia hodinka a šiesta hodinka. Rozdelenie dňa na sedem modlitebných „sviec“ pozná už prorok Dávid: „*Septies in die laudem dixi tibi super iudicia iustitiae tuae.*“ – „*Cez deň ťa chválim sedemkrát pre tvoje spravodlivé rozsudky*“ (Žalm 118,164). Zo spisov cirkevných otcov (svätý Bazil Veľký – *Regulae fusius tractatae*, svätý Ján Kassián – *De institutis coenobiorum*, svätý Atanáž Veľký, respektíve Pseudo-Athanasius – *De virginitate*) vyplýva, že tento sedmoraký systém posvätenia dňa bol známy už v apoštolských dobách.

Sedmička priťahovala pytagorejcov, gnostikov a svätopiscov, pretože symbolizovala úplnosť. Latinský koncept *septem artes liberales* rovnako odráža starovekú fascináciu sedmičkou. Vzdelanie bolo definované kognitívnym kruhom (ἑγκύκλιος παιδεία, po latinsky *encyclopaedia*). Úlohou čísla sedem bolo tento kruh úplného poznania otvárať a zároveň pečatiť.

Grécky chrám Panagia Gorgoepikoos (Agios Eleftherios) z konca 12. storočia je kamennou knižnicou symbolov.

Zdroj: George E. Koronaios / commons.wikimedia.org

Sedmero chvál časoslova vovádza kresťana do Božej školy, v ktorej Ježiš píše svoje *artes liberales* perom kríža na jemný vosk ľudskej bytosti. No aké miesto má byzantské *divinum officium matutinum* v procese uzdravovania duše?

Utierenie posväcuje *initium rerum* – počiatok vecí vo svetle. „Telo“ podstatných mien *initium* a *initiatio* sa skladá z predpony *in* a slovesa *eo, ire* – vchádzam, idem. Prekračujeme hranicu tmy, ktorá zároveň predstavuje hranicu našej obmedzenosti a pýchy. Je to hranica medzi temnotou pohanstva a prvými lúčmi kresťanského poznania. *Matutinum* ďalej symbolizuje apoštolský vek Cirkvi, východ bohoľudského Slnka spásy nad chladnou záhradou polyteizmu.

Ranná bohoslužba sa koná na počiatku dňa, hoci podľa cirkevného počítania času nový deň začína večerňou po západe slnka. Modlitbu na úsvite poznali už Izraeliti. Ranokresťanská Cirkev obohatila starozákonný koncept matutína dôrazom na vzkriesenie. Svätý hymnograf Roman Melodos spája *resurrectio Domini* s východom Slnka spravodlivosti nad národmi. Vzkriesenie bolo doxológiou celej prírody, ktorá prežila, prijala a pochopila soteriologický rozmer paschálnych udalostí oveľa skôr, než pochybujúci apoštol Tomáš.

Prebudenie sa zo sna (exaktne vyjadrené latinským deponenciom *expergiscor, expregisci, experrectus sum*) a pozdvihnutie univerza krížom Ježiša Krista majú spoločný znak – prechod od spánku k bdelosti. Tak, ako človek počas spánku podlieha ilúziám a sneniu, snívalo pohanstvo o pravom Bohu.

Surrectio Christi, víťazstvo Spasiteľa nad smrťou a peklom, sa uskutočnilo v nočných hodinách, v čase vyhradenom spánku. Teológia utierne preto akcentuje dar duchovnej bdelosti, ktorého prvým predpokladom je odpútanie sa od nesprávnych predstáv o Bohu – od pohanského snenia.

Lux de Luce. Ľudské svetlo, ktoré rozpráva o svetle nebies.

Zdroj: Bicanski / pixnio.com

Latinské sloveso *surgere* je typické pre liturgickú poéziu (*Christus surrexit a resurrexit*). *Surgo* (pôvodne *subriigo*) skrýva v sebe oveľa viac, než len pozdvihnutie, vztýčenie, pohyb zdola nahor (in *Latinitate ecclesiastica* vzkriesenie). Klasickí autori, v prvom rade Vergílius vo svojej *Eneide*, používali sloveso *surgere* na opis vzostupného pohybu nebeských telies: *surgens sol*, *surgentia sidera*, *astra surgunt* (východ Slnka a hviezd). Rímski kresťania, vedomí si tohto významu, vnímali krásu Kristovej Paschy v lúčoch ranného slnka a táto skutočnosť sa živo premietla do najstaršej štruktúry utierne.

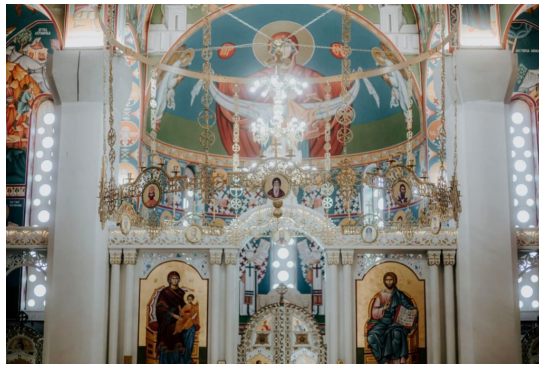
Latinovia aplikovali *surgere* dokonca na šľahanie ohnivých plameňov (*flamma*) a na priaznivý vietor, ktorý dul do zadných častí lodí (*puppis*) a poháňal ich vpred. Tak čítame u Vergília: „*Ventus a puppi surgens*“ (vietor duje odzadu, zdvíha sa, ženie plavidlá vpred). Tento vergíliovský aspekt je pre pochopenie dynamiky utierne prekvapivo dôležitý. Ranná modlitba je tým osviežujúcim vetrom, ktorý dáva správny smer našej lodi na vlnách dňa. A stožiarom tejto lode je kríž neoddeliteľný od podstaty vykúpenia.

Existenciu rannej bohoslužby u kresťanov na prelome 1. a 2. storočia *post Christum natum* dosvedčuje rímsky prokonzul Plínius Mladší v liste cisárovi Trajánovi. Vysoký pohanský úradník píše o chválospevoch kresťanov v Bitýnii. Prednášali ich pred východom slnka. Východ sa po latinsky povie *ortus* a gréčtinári vedia, že *ὄρθρος* designuje byzantské matutínium, utiereň. Plínius nerozumel podstate kresťanských ranných chvál, ale všimol si, že ich ústredným motívom je oslava Kristovho božstva. Tento doxologický význam si utiereň zachovala do dnešných dní. Vtáky vítajú spevom letný deň, ľudské hrdlá sú povolané priniesť Najvyššiemu *sacrificium laudis*.

Ideovou „chrbticou“ utierne je prechod zo spánku (hriechu) k bdeniu (zdravému duchovnému životu). Slnčnica sa otáča za svetlom a duša za Kristom. Jeho svetlo vstupuje do tmy našej bytosti ako do *camery obscury*, aby v nej zanechalo svoj odraz.

Fyzický vstup do chrámu je v byzantskej tradícii spojený s uctievaním ikon poklonou a bozkom. Vieme, ako sa správne klaňať ikonám v chráme? Pri bozkávaní ikony máme napodobniť ženu trpiacu krvotokom, ktorá sa zbožne dotkla okraja Učiteľovho rúcha, nie Judášov zradný bozk.

Na leme odevov antických panovníkov bývali našité strapce, ktoré zhmotňovali zväzky práva a milosti garantované vládcom. Ľudia si uctievali rímskeho cisára tým, že bozkávali lem jeho tógy. Verili, že imperátorský odev má liečivú silu, cisár bol pre nich divotvorca – *taumaturgus*. Tento úkon sa obdivuhodne zachoval v tradičnej latinskej omši v podobe dotyku (a jemného pozdvihnutia) ornátu celebranta. Keď sa biblická žena dotkla Pánovho rúcha, vzdala Mu najvyššiu poctu – ako cisárovi.

Interiér byzantského chrámu – galéria ikon v Božej dlani života.

Zdroj: Drazen Nestic / pixnio.com

Byzantský kresťan preto na ikonách Pána Ježiša nebozkáva Božie líce, ale nohy a okraj odevu (v prípade zobrazenia celej postavy). V praxi sa tieto úkony líšia v závislosti od miestnej praxe, kultúry a zvyku veriacich. Orthodoxní Rumuni spravidla pristúpia k ikone po vykonaní trojnásobnej malej metánie (poklony) spojenej so znakom kríža.

Rozdiely vidno aj v spôsobe posväcovania ikon. V cirkvách slovanskej tradície kňaz pokropí ikony svätenou vodou za prednesu predpísaných modlitieb, Gréci ich mažú posvätným myrom. V Grécku pôvodne existoval zvyk priniesť ikony, ktoré si veriaci prial posvätiť, do chrámu a nechať ich v presbytériu štyridsať dní, až potom ich kňaz mohol pomazať olejom.

Liečivý olej Božieho slova tajomne steká na našu hlavu počas každej bohoslužby prežitej v Duchu Svätom. Východná utiereň nepozná *λογίσμοι* z dielne latinskej scholastiky, a predsa v nej dokonale harmonizuje prežité a poznané.

(Pokračovanie)

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/criepky-myslienok-o-byzantskej-utierni-a-vecierni-prva-cast/>